

Descartes

Apunts i textos

1. Biografia

René Descartes (1596-1650) va néixer a La Haye (Turena, França). Era el tercer fill d'un conseller del Parlament de Bretanya. Entre 1606 i 1614 estudia en el famós col·legi de La Flèche, fundat per Enric IV i regentat pels jesuïtes. El 1616 obté la llicència en dret a Poitiers. Però Descartes queda decebut de l'ensenyament rebut, com explicarà més tard en *el Discurs del mètode*. Havia tingut excel·lents professors i havia llegit tots els llibres que havien caigut a les seves mans; no obstant això, diu, «m'embargaven tants dubtes i errors que, procurant instruir-me, no havia aconseguit més profit que reconèixer més i més la meua ignorància». La filosofia apresca —a base de resums i comentaris de les obres d'Aristòtil— li deixa un regust; «No s'hi troba cap cosa que no sigui objecte de disputa i que, per tant, no sigui dubtosa.» Malgrat tot, gran part de la terminologia que usarà més tard Descartes arrenca de l'escolàstica (encara que canviant amb freqüència la significació) i al cartesianisme reapareixen alguns temes augustinians. «Quant a les altres ciències —prossegueix—, atès que adopten els seus principis de la filosofia, jutjava jo que no es podia edificar res de sòlid sobre fonaments tan poc fermes.» Només troba satisfacció en les matemàtiques, «per la certesa i evidència de les seves raons», però s'estranya que «sent els seus fonaments tan sòlids i fermes, no s'hagués construït sobre ells res més elevat».

En conseqüència, Descartes pren aquest determini: «Vaig abandonar completament l'estudi de les lletres i, determinat a no buscar altra ciència que la que pogués trobar en mi mateix o bé en el gran llibre del món, vaig dedicar la resta de la meua joventut a viatjar, a veure corts i exèrcits, a tractar gent de diversos humors i condicions, a recollir diverses experiències, a posar-me a mi mateix a prova...» El 1618 parteix cap a Holanda per fer la seva instrucció militar sota la direcció de Maurici de Nassau, príncep d'Orange i director de l'Escola Internacional de Guerra. L'any següent —quan ja ha començat la guerra dels Trenta Anys—, s'enrola en l'exèrcit del duc de Baviera; el 10 de novembre, a la nit, descobreix els fonaments d'«una ciència admirable». Sens dubte, es tracta del descobriment del seu propi mètode amb la idea de reconstruir i unificar totes les ciències.

LLavors abandona l'exèrcit i comença una època de viatges; es dedica a «rodar pel món, procurant ser més aviat espectador que actor en les comèdies que s'hi representen». És un període de nou anys, en els quals es dedica a alliberar-se d'errors i anar assajant el mètode, al final del qual escriu les *Regles per a la direcció de l'esperit* (1628), obra que deixa inacabada i que es va publicar pòstumament.

A la tardor de 1628 es trasllada a Holanda, on desitja viure «tan retirat i solitari com en un apartat desert» i gaudir dels «fruits de la pau», dedicat a la seva gran empresa filosòfica i científica. A Holanda, en efecte, regna la tolerància, i és per això que s'ha convertit en refugi de filòsofs. Hi romandrà fins al 1649, tot i canviar freqüentment de residència, i des d'allà irradiarà el seu pensament a la resta d'Europa.

El 1633 Descartes ha enllestit el seu *Tractat del món*, però llavors té lloc la condemna de Galilei a Roma. Això trastorna els seus plans i decideix de no publicar l'obra. El 22 de juliol escriu a Mersenne: «M'ha sorprès de tal manera, que he estat a punt de cremar tots els meus papers [...]. Confesso que, si el moviment de la Terra és fals, tots els fonaments de la meua filosofia ho són també ja que es demostra a partir d'ells amb tota evidència i es troba de tal manera encaixat amb totes les parts del meu Tractat que no podria eliminar-lo sense deixar defectuosa tota la resta.» Amb tot, Descartes no renuncia a donar a conèixer una part de la seva física, i el 1637 la publica parcialment, precedida per l'exposició del mètode: *Discurs del mètode per dirigir bé la raó i buscar la veritat en les ciències, seguit de «La Diòptrica», «Els meteors» i «La Geometria», que són assaigs d'aquest mètode*. El 1641 van aparèixer les *Meditacions de la Filosofia Primera*, acompanyades per sis sèries de crítiques de filòsofs contemporanis (Hobbes, Arnauld i Gassendi) i teòlegs, i també les respostes de Descartes. El 1644 publica *Els principis de la filosofia*, obra dividida en quatre parts. La primera és filosòfica i les altres tres tracten sobre els principis de les coses materials, sobre «el món visible» i «sobre la Terra». Descartes es mostra extraordinàriament prudent i evita qualsevol tipus de condemna, la qual cosa el condueix a postures ambigües respecte al moviment de la Terra i respecte a l'aristotelisme. Més tard es dedicarà sobretot a qüestions morals, i el 1649 publica la seva última obra: *Tractat de les passions*. El *Tractat del món* i la seva continuació natural, el *Tractat de l'home*, van ser publicats a París el 1644, catorze anys després de la seva mort.

L'èxit fulgurant i la novetat de la filosofia cartesiana van provocar nombroses polèmiques. És de la Universitat, dominada per l'ensenyament aristotèlic, d'on rep més atacs. Però també sorgeixen els deixebles i els entusiastes, a voltes més perillosos encara per la seva mala comprensió de la nova filosofia. Cansat de la lluita, Descartes accepta la invitació de la reina Cristina de Suècia, i l'octubre de 1649 arriba a Estocolm. Allí mor poc després, l'11 de febrer de 1650.

2. El projecte cartesià

No hi ha, doncs, una veritable evolució —en el sentit de transformacions notables— en el pensament de Descartes sinó un esforç continuat per desenvolupar una idea i concloure un treball. En el *Discurs del mètode* Descartes proposa una significativa comparació: «Els edificis que ha emprès i acabat un sol arquitecte solen ser més bells que aquells altres que han tractat de restaurar diferents arquitectes, que s'han servit d'antics murs construïts per a altres fins.» Tota la saviesa de l'època és un vell edifici mancat d'unitat i inservible. Cal derrocar-lo i construir un nou edifici enterament unitari. Però Descartes va ser una mica més modest en el seu intent. No s'enderroca una ciutat sencera, però alguns homes demoleixen els seus habitatges particulars per reedificar-los altre cop: «Els meus designis no han estat mai uns altres que tractar de reformar els meus propis pensaments i edificar sobre un terreny que fos meu del tot.» Si el que fa val per a altres, molt millor. El projecte cartesià suposa la unificació de totes les ciències en una de sola. Això és possible ja que, segons Descartes:

- «Totes les ciències no són sinó la saviesa humana, que roman sempre una i la mateixa per més que siguin diferents els objectes als quals s'aplica: aquesta varietat no la diversifica, com tampoc no es diversifica la llum del Sol quan il·lumina la varietat d'objectes.» (*Regles*, 1.)
- Existeix un mètode universal, únic per a totes les ciències. Quan afirma això, Descartes s'oposa radicalment a la filosofia aristotèlica. Aristòtil afirmava, per exemple, que la geometria i l'àritmètica eren ciències diferents i, per consegüent, que els mètodes aritmètics no podien valer en geometria; a més, que les matemàtiques no podien utilitzar-se per interpretar la realitat. Descartes, per contra, quan desenvolupa totes les possibilitats de la geometria analítica —ja iniciada per Oresme i Fermat— i quan desenvolupa un mètode de caràcter matemàtic per interpretar la realitat —i en això segueix Kepler i Galilei— adopta l'actitud contrària.
- Evidentment, encara que existeixen ciències diferents, totes elles formen una unitat orgànica:

«Tota la filosofia és com un arbre, les arrels del qual són la *metafísica*, el tronc la física, i les branques que surten d'aquest tronc totes les altres ciències, les quals es poden reduir a tres de principals: la *medicina*, la *mecànica* i la *mora*. Vull dir la més elevada i perfecta moral, que, en pressuposar un complet coneixement de les altres ciències, constitueix l'últim grau de la saviesa.» (*Principis*, carta del traductor.)

- En conclusió: si el projecte cartesià suposa la unificació de totes les ciències en una nova ciència única, aquest projecte implica:
 1. La formulació d'un **mètode**.
 2. La formulació d'unes normes de **moral provisional** (atès que la moral definitiva només pot ser construïda al final).
 3. El **desenvolupament de les diverses ciències**, començant per la **metafísica** —que «conté els principis del coneixement»—, seguint per la **física** —en la qual «s'examina com està compost l'Univers en el seu conjunt»— i acabant amb les altres ciències.

3. El mètode

«Per *mètode* entenc això: unes regles certes i fàcils, gràcies a les quals tots els que les segueixen exactament no prendran mai per vertader el que és fals i aconseguiran, sense fatigar-se amb esforços inútils, sinó acreixent progressivament el seu saber, el coneixement veritable de tot allò de què siguin capaços.» (*Regles*, 4.)

El mètode, doncs, permetrà evitar l'error (primer avantatge). A més, no és un simple mètode d'exposició o demostració del que ja és conegut (com és el cas segons Descartes, de la lògica aristotèlica), sinó que permet augmentar els coneixements i descobrir noves veritats. (segon avantatge). Totes les regles del mètode es resumeixen en aquestes quatre, segons el *Discurs del mètode*:

1. **Regla de l'evidència.** El primer era no admetre mai res com a veritable que no sabés amb evidència que ho era, és a dir, evitar curosament la precipitació i la prevenció, i no comprendre en els meus judicis sinó allò que es presentés al meu esperit tan clarament i tan distintament que no tingués ocasió de posar-ho en dubte.
2. **Regla de l'anàlisi.** El segon *dividir* cadascuna de les dificultats que examinés en tantes parts com fos possible i que es requerissin per tal de resoldre-les millor.

3. **Regla de la síntesi.** El tercer, *conduir* amb ordre els meus pensaments, començant pels objectes més simples i fàcils de conèixer per tal d'enlairar-me a poc a poc, com gradualment, fins al coneixement dels més compostos, i, fins i tot, suposant ordre entre aquells que no es precedeixen els uns als altres de manera natural.
4. **Regla de l'enumeració completa.** I finalment, confeccionar *enumeracions* tan completes i revisions tan generals de tot, que estigués segur de no ometre res.» (*Discurs del mètode*, 11)

3.1 Característiques del mètode

L'aparent simplicitat d'aquest mètode —en les *Regles* apareix molt més desenvolupat— resulta desconcertant a primer cop d'ull. Respon al desig mateix de Descartes: el mètode ha de ser fàcil i senzill de seguir. Malgrat tot, inclou nombroses qüestions que han de ser examinades amb més detall: Descartes s'inspira en el mètode de «resolució i composició» de l'escola Pàdua, en el qual també s'inspira Galilei. Però és notable que Descartes no faci cap al·lusió a l'experiment (per bé que no va deixar de fer-ne en algunes ocasions). Això indica fins a quin punt la metodologia de Descartes dóna preferència a l'anàlisi conceptual (no experimental) i a la deducció merament racional. En aquest sentit, el mètode cartesà es relaciona directament amb el **mètode deductiu d'Euclides** (però formulat segons una terminologia propera al mètode paduà): una llarga cadena de deduccions a partir d'uns principis simples i evidents (definicions i axiomes).

- a) **Primera regla.** El mètode pressuposa una confiança absoluta en la raó: aquesta és, en ella mateixa, infal·lible. Malgrat tot, pot ser forviada pels prejudicis, la precipitació, les passions, etc. Per això, la primera regla diu que només s'ha d'acceptar com a ver allò que apareix amb absoluta evidència. Però l'**evidència** es dóna en la **intuïció**, és a dir, en un acte merament racional mitjançant el qual la ment «veu» de manera immediata i transparent una idea. El segell propi de les idees evidents i immediatament intuï des és doble: han de ser clares i distintes. Diu Descartes:

«Anomeno clara» la percepció que és present i manifesta un esperit atent [...]. I «distinta» la que és de tal manera precisa i diferent de totes les altres que solament comprèn en ella mateixa el que apareix manifestament a qui la considera com cal.» (*Principis*, I, 45.)

- b) **Segona i tercera regles.** Indiquen com s'ha de procedir per aconseguir la veritat i què cal fer quan hom ja és en possessió d'idees clares i distintes. Es tracta d'un procediment d'anàlisi-síntesi: el problema objecte d'estudi ha de ser analitzat fins a trobar els seus elements més simples —les *naturaleses simples*, en l'expressió cartesiana—, els quals poden ser intuï ts mitjançant idees clares i distintes. Un cop en possessió de les «naturaleses simples», es procedeix, inversament, a recompondre la qüestió per un procediment similar a aquell que emprà la geometria: és a dir, la síntesi consisteix en un procés ordenat de deducció que encadena unes idees amb les altres (síntesi deductiva).
- c) **Quarta regla.** Atès que és l'evidència intuï tiva el que garanteix la veritat dels nostres coneixements, Descartes exigeix que es facin freqüents comprovacions de l'anàlisi i revisions del procés sintètic, de tal manera que es pugui abastar tot el conjunt d'un sol cop d'ull i se'n pugui posseir alguna evidència intuï tiva.

3.2. La moral provisional

Fins aquí, l'exposició del mètode. Per a Descartes va suposar un gran descobriment i decidí de posar-lo en pràctica immediatament. Com que està inspirat en la geometria, determinà començar aplicant-lo a les matemàtiques. L'èxit obtingut l'anima a aplicar-lo a les altres ciències. Llavors repara que és la filosofia la primera que hauria d'abordar, ja que és d'ella d'on extreuen les altres ciències els seus principis demostratius però no l'enceta immediatament ja que comprèn que «no havia d'emprendre aquesta empresa fins arribar a una edat força més madura que la de vint-i-tres anys». Es dedica llavors a preparar-se per a la futura tasca, «desarrelant de l'esperit totes les males opinions que havia rebut abans d'aquesta època (...)». Però mentre que és en cerca de la seva filosofia no renuncia a «viure al més feliç possible». Per això necessita elaborar una **moral provisional**. A Descartes li bastaran «tres o quatre màximes»:

- La **primera** màxima expressa una **actitud de cautela i prudència**: atès que «no veia en el món cap cosa que romangués sempre en el mateix estat», decideix obeir les lleis i els costums del seu país, ser fidel a la seva religió i seguir les opinions més moderades o comunament acceptades.
- La **segona** proposa que, ja que res no és massa segur, és millor **seguir el més probable** com si es tractés d'una cosa molt vertadera i certa: d'aquesta manera evitarà estar sempre indecís.

- La **tercera** s'inspira en la **moral estoica**: «Procurar vèncer-me a mi mateix abans que la fortuna i alterar els meus desigs abans que l'ordre del món; i acostumar-me a creure que només els nostres pensaments resten absolutament en el nostre poder...»
- Finalment passar revista a totes les ocupacions possibles per escollir-ne la millor. I Descartes troba que aquella que ell ha escollit —«aplicar la meua vida sencera al conreu de la meua raó i avançar tot el possible en el coneixement de la veritat segons el mètode que m'havia prescrit»— és la millor de totes,

4. La metafísica

Vegem, ara, com construeix Descartes aquesta «metafísica» que ja havia albirat com a tasca fonamental, ja que és «l'arrel de l'arbre de la ciència». En primer lloc, haurà d'establir una primera veritat absolutament evident, de la qual es pugui deduir tota la resta. A partir d'ella, i en segon lloc, construir un sistema deductiu d'explicació de la realitat basat en la idea de substància.

4.1. El dubte metòdic

Ja hem vist que, segons Descartes, el més assenyat és qüestionar-se absolutament tots els coneixements rebuts i anar a la recerca de veritats indubtables: fa una crítica radical de tot el saber i considera no fiables tots els coneixements. És el seu famós dubte universal i metòdic, que es fonamenta en les raons següents:

- La **incertesa de les dades sensorials**. Recordem que, guiats pels sentits, durant mil·lennis els homes deien que la Terra era immòbil i era el centre de l'Univers. Els sentits ens han enganyat moltes vegades; aleshores, dubta de totes les dades que s'originen en els sentits, dubta de la seva mà del seu cos i de tota la realitat material del món.
- Els **errors de raonament**. L'ésser humà els comet sovint. Una bona part del saber tradicional escolàstic es fonamenta en la raó i en el seu poder discursiu, però en l'època de Descartes aquest saber s'ha tomat confús i incert; aleshores, és vàlid dubtar de tots els raonaments que s'han tingut com a demostratius.
- La **dificultat per a destriar el somni de la vigília**. Els meus pensaments podrien tenir la mateixa categoria que els meus somnis, és a dir, els meus pensaments podrien ser únicament il·lusions? És quan em desperto que reconec el somni com a somni, no mentre somnio. Per aquest motiu, segons Descartes, hi ha la possibilitat que tots els pensaments de l'estat de vigília siguin en realitat somnis que no reconeixem com a tals.
- La **hipòtesi del geni maligne**. Per tal que el seu dubte sigui universal, fins al punt d'estendre's també a les proposicions matemàtiques (en les quals també hi ha hagut errors al llarg de la història), suposa l'existència d'un «geni maligne, astut i enganyador» que el duu a considerar evidents coses que no ho són. Dit d'una altra manera, no serà que l'enteniment humà és tal que, quan creu arribar a la veritat, s'erra, i al revés?

«Suposaré que, no pas Déu, que és molt bo i que és la font suprema de veritat, sinó que un cert geni maligne, no me'ns astut i enganyós que poderós, ha utilitzat tot el seu enginy a fi d'enganyarme.»

DESCARTES, *Meditacions metafísiques I*.

Hem arribat al límit del dubte: potser ens enganyem sempre! Semblem abocats a l'escepticisme... Així, doncs, res no s'escapa al dubte metòdic de Descartes. Però el seu dubte no és pas com el dubte escèptic, sinó que és un dubte provisional, un pas que es dona amb l'esperança de trobar després una veritat indubtable. I, certament, el dubte cartesià duu més enllà del dubte: s'autosupera. De l'interior mateix de l'acte de dubtar, sorgeix una certesa que resisteix tot dubte: estic dubtant, doncs existeix el meu dubte.

4.2. El «cogito, ergo sum»

Per fundar la filosofia cal basar-se únicament en evidències absolutes, en idees «clares i distintes». Com cal procedir? Descartes segueix el camí del dubte: dubta de tot per veure si queda alguna cosa que resisteixi tot dubte, és a dir, una resta inqüestionable i certa. Aquest és el famós passatge del *Discurs del mètode*:

«Atès que llavors tan sols desitjava dedicar-me a la recerca de la veritat, creia que calia [...] rebutjar com a absolutament fals tot allò en què pogués imaginar el més petit dubte, per tal de veure si, després d'això, restava alguna cosa en la meua creença que fos

enterament indubtable. Així, com que els nostres sentits més d'una vegada ens enganyen, vaig voler suposar que no hi havia cap cosa que fos tal com ells ens la fan imaginar. I, com que hi ha homes que s'equivoquen quan raonen, fins i tot respecte de les qüestions més simples de geometria —i hi estableixen paral·logismes—, creient que estava exposat a equivocar-me com qualsevol altre, vaig rebutjar com a falses totes les raons que abans havia pres com a demostracions. I, finalment, considerant que tots els pensaments que tenim quan estem desperts els podem també tenir quan dormim, sense que n'hi hagi cap que sigui vertader, vaig resoldre de fingir que totes les coses que fins aleshores havien entrat al meu esperit no eren més vertaderes que les il·lusions dels meus somnis (...) Però immediatament després vaig copsar que, mentre volia pensar així, que tot era fals, calia necessàriament que jo, que ho pensava, fos alguna cosa. I advertint que aquesta veritat: **"Penso, doncs existeixo"** (*cogito, ergo sum, Je pense, donc je suis*) era tan ferma i tan segura que totes les suposicions més extravagants dels escèptics no eren capaces de fer-la trontollar, vaig creure que sense escrúpols la podia acollir com a **primer principi de la filosofia** que cercava.»

DESCARTES, *Discurs del Mètode*, IV.

Descartes utilitza el dubte «tan sols per buscar la veritat»: dubtar de tot és un procediment metodològic per trobar una veritat indubtable. Descartes, doncs, no es mostra escèptic en cap moment. El dubte no és per a ell la postura mental definitiva; ni tan sols la postura inicial: parteix de la confiança en la possibilitat d'aconseguir la veritat. Per això el seu dubte és només metòdic.

El dubte, doncs, sembla haver eliminat totes les creences, i en això els escèptics tindrien raó. Però, de sobte, **de l'interior mateix de l'acte de dubtar, sorgeix una resta indubtable, una cosa que resisteix tot dubte: ESTIC DUBTANT**. L'únic, doncs, que no pot eliminar el dubte és el dubte mateix, l'acte de dubtar: quan dubto «poso» —no elimino— el fet de dubtar. I Descartes conclou una mica precipitadament: «Penso, doncs existeixo»; aquest serà el primer principi absolutament evident de la filosofia. «Penso, doncs existeixo» **no és una deducció** (malgrat aquest «doncs» de la fórmula), sinó una **intuïció**, val a dir, una evidència immediata, una idea clara i distinta (no un raonament, en el qual podria encobrir-se algun error).

5. Les tres substàncies

Mitjançant el seu mètode, Descartes arriba a destriar quines són les tres substàncies que componen la totalitat del que és real. Aquestes tres substàncies són: el jo pensant, Déu i el món. En primer lloc, estudiarem la substància anomenada jo *pensant*, que pensa diversos tipus d'idees. En segon lloc, aquesta substància pensant ens possibilitarà parlar d'una substància més enllà d'ella, que és Déu. En tercer lloc, constatarem com Déu esdevé una garantia del nostre coneixement del món.

5.1. EL jo pensant: "la res cogitans"

El dubte metòdic i universal ens ha dut a una realitat inqüestionable: l'existència d'un jo pensant, és a dir, d'una substància que pensa, una *res cogitans*, una ànima. Descartes conclou que puc dubtar de l'existència del meu cos i del món que m'envolta, perquè en tinc informació a través dels sentits i els sentits no són fiables, però **no puc dubtar** de l'existència dels meus pensaments, de les meves idees, de la meva **subjectivitat**.

Què és la meva subjectivitat? És el conjunt de pensaments, idees, representacions... (**tot allò que és objecte de la consciència: pensar, dubtar, voler imaginar, fins i tot sentir**) que flueixen en el meu jo. Ara bé, no tenim la seguretat que aquestes representacions subjectives (és a dir, de la pròpia ment) es corresponguin necessàriament amb fets del món exterior; per exemple, la idea que jo tinc del meu cos, es correspon amb la realitat? No ho sé amb certesa, ja que tota la informació que tinc del meu cos prové dels sentits i Descartes ha decidit dubtar-ne. Així, doncs, el gran repte que ha de superar Descartes és trobar la manera de saber que les meves idees sobre el món no són somnis ni il·lusions; dit amb altres paraules, el problema que té Descartes és trobar la manera com sortir de la pròpia subjectivitat i arribar a saber si hi ha coses objectives (és a dir, realitats exteriors al jo pensant) i com són aquestes coses.

Ja hem vist que el jo pensa diferents idees. Ara bé, en què consisteixen exactament aquestes idees? Descartes les estudia i classifica, ordenant-les de la manera següent:

- **Adventícies o adquirides.** Són les idees que provenen de fora, de l'experiència sensible, de la meva percepció del món o de l'ensenyament. Aquestes idees fàcilment poden resultar errònies, ja

que moltes vegades tenim idees diferents sobre un mateix objecte extern: el Sol apareix com un petit disc lluminós, però en la ment d'un astrònom esdevé quelcom ben diferent.

- **Factícies o artificials.** Són les idees que inventem o fabriquem arbitràriament nosaltres mateixos. Així, per exemple, la idea de l'animal mític anomenat *centaure*, idea que és ben il·lusòria.
- **Innates o naturals.** Són les idees que no procedeixen de la percepció dels objectes exteriors ni han estat construïdes per nosaltres, sinó que emergeixen a partir de la pròpia facultat de pensar. Són unes idees que la nostra ment capta i ha d'acceptar necessàriament sense poder-ne modificar res. Veurem que la idea de Déu és la més eminent idea innata; també són idees innates la idea de causa, de substància o de nombre.

Descartes considera sinònims les paraules «substància» i «cosa» (*res*), i això ja constitueix una indicació important: la substància és allò concret existent. És pròpia de la substància l'existència però no qualsevol forma d'existència sinó l'existència completa: no necessita de res més que d'ella mateixa per existir. Descartes opera com els geòmetres quan defineix la substància: construeix la definició d'una manera totalment *a priori* (com es construeix la definició del cercle, per exemple) i no considera que hagi de justificar-la. Tampoc Euclides justifica les seves definicions: les construeix per començar, partint d'elles, a fer demostracions, les definicions no es demostren, sinó que són, per contra, juntament amb els postulats, els principis de tota demostració. La definició cartesiana de substància és la següent:

«Quan concebem la "substància", concebem solament una cosa que existeix, de tal manera que no té necessitat sinó de si mateixa per existir.» (*Principis*, I, 51.)

D'aquesta definició hom deduiria que només Déu és substància, ja que les criatures tenen necessitat de Déu per existir (Déu dóna l'existència —i després la conserva— a totes les criatures). Per això Descartes afirma que el concepte de «substància» no s'aplica de la mateixa manera a Déu i a les criatures i que, per consegüent, hi ha dues menes de substàncies:

- la **substància infinita (Déu)**, a qui convé absolutament aquesta definició;
- les **substàncies finites (ànimes i cossos)**, que no necessiten de res més per existir, *llevat de Déu* (així doncs, una substància finita no necessita, per existir, de cap altra substància finita: l'ànima, per exemple, no necessita el cos per existir; se'n segueix, immediatament el **dualisme** cartesià).

D'una altra banda, Descartes afirma que a cada substància li correspon un atribut. L'«atribut» constitueix l'essència de la substància *i s'hi identifica*. Cada tipus de substància posseeix un sol atribut: **l'ànima és pensament** i els **cossos són extensió**.

5.2. Deu: la substància infinita

Descartes considera que el jo pensant no és perfecte, i que el mateix dubte metòdic s'ha establert per tal de corregir-ne els errors, il·lusions i imprecisions; però, malgrat això, el jo pensant posseeix la **idea de perfecció**. Si tenim consciència de la nostra naturalesa imperfecta és perquè sabem en què consisteix una naturalesa perfecta i ens hi comparem. Així, la idea de perfecció **innata** en nosaltres és la idea d'ésser perfecte: és la idea de Déu. Segons Descartes, aquesta idea de perfecció o de Déu no pot provenir de nosaltres, éssers imperfectes; aleshores, ha estat una realitat divina que l'ha fet sorgir dins de les nostres ments.

Així, del conjunt d'idees que posseeix el jo pensant, en sobresurt una idea ben privilegiada, una idea que permet d'anar més enllà de la pròpia subjectivitat. Una **idea** que em **permet d'afirmar**, clara i distintament, que fora de mi mateix, fora de la meua ment, existeix una realitat, **una realitat extramental**. I aquesta idea tan privilegiada que descobreixo dins meu, i que alhora em permet d'anar més lluny de mi mateix, és **la idea innata de Déu**.

La demostració de l'existència de Déu és una peça fonamental en la metafísica cartesiana. Déu és la realitat que permet de superar la meua subjectivitat. Ara ja sé que fora del meu jo hi ha una altra realitat, la substància perfecta, un ésser que no pot permetre que les meves idees clares i distintes siguin un engany. Així, Descartes fa un pas més: **Déu esdevé garantia del coneixement**. En Déu existeixen les grans veritats eternament establertes per Ell; totes les veritats matemàtiques que descobrim hi són, en Déu; les lleis de la natura són decretades per Déu de la mateixa manera que un rei decreta lleis en els seus regnes. Els arguments per a afirmar l'existència de Déu són els següents:

1. **Argument ontològic.** Quan concebem una idea, en concebem també les seves propietats essencials: «triangle», ja que «la suma dels angles és igual a dos rectes». En aquesta idea, l'existència real hi és només com a possible. Ara bé, en analitzar la idea de Déu —idea d'un ésser perfecte—, ens adonem que en ella hi va implícita necessàriament l'existència real, ja que la no existència seria una limitació a la perfecció summa que correspon a l'ésser perfecte. Segons

Descartes, quan la raó humana pensa en Déu no el pot pensar sinó com a existent —de la mateixa manera que no es pot pensar en una muntanya sense la seva vall—. Així doncs, tenim una variant de l'argument ontològic de Sant Anselm.

2. **Argument de la infinitud.** El supòsit d'aquesta prova és el canvi de significació i valoració que han sofert les idees *d'infinít* i *finit*: per a Descartes —al revés que en la filosofia grega—, infinit no és la negació de finit sinó tot el contrari, la finitud és la negació de la infinitud i la pressuposa. Segons això, entre les idees innates del jo hi ha la idea d'infinít. Ara bé, aquesta idea no ha pogut venir de mi mateix, ja que em sé finit i limitat; i la idea d'una substància infinita precisa d'una causa adequada, és a dir, una substància real infinita, que és Déu.
3. **Argument de la causalitat aplicat al jo.** Si em considero a mi mateix, em descobreixo finit i imperfecte, com ho demostra el meu dubte mateix: «*veia que era una perfecció més gran de conèixer que de dubtar*». Però si jo m'hagués fet a mi mateix, m'hauria dotat d'aquelles perfeccions que concebeixo —omnipotent, omniscient...—. Així doncs, és evident que no m'he creat a mi mateix sinó que he estat creat per l'ésser que té aquelles perfeccions de les quals jo en tinc la idea. En conclusió, ja no sóc sol amb les meves idees, sinó que a més del jo hi ha un altre ésser, Déu.

5.3. El món: "la res extensa"

El dubte ha permès a Descartes d'afirmar l'existència d'una primera substància, el **jo pensant**. Al seu torn, el jo pensant descobreix una segona substància, **Déu**, ésser amb totes les perfeccions, entre elles la veracitat. I el **món** exterior, i el meu propi cos? En puc parlar amb certesa? Vegem-ho.

El meu jo té plena consciència de la diferència entre la idea de jo pensant i la idea de cos extens. Té la idea clara i distinta del jo pensant i no extens i, d'altra banda, posseeix la idea clara i distinta del cos extens i no pensant. Del jo pensant no en puc dubtar; del cos, sí. Però, si jo tinc una idea clara i distinta del meu cos extens i existeix un Déu perfecte i veraç, aquest **Déu**, que m'ha creat racional, **no pot permetre que m'enganyi** quan faig ús adequat de la meua raó. Així, la bondat de **Déu em garanteix** que la grandíssima inclinació o tendència natural humana a creure en l'existència de **les coses extenses** no és enganyadora. Déu, doncs, és la substància perfecta que em permet de fer ús dels sentits si aquests estan subordinats a la raó.

Així, a més de la substància pensant (és a dir, del meu jo), existeix un altre tipus de **substància finita i creada**: la dels cossos, tots ells amb un atribut fonamental, l'**extensió**. La matèria o *res extensa* (és a dir, qualsevol realitat material, inclòs el meu propi cos) constitueix la tercera substància de la metafísica cartesiana. Qualsevol vida, la del meu propi cos, la dels animals o la de les plantes no és res més que un mecanisme, un conjunt de peces articulades i extenses que fabriquen moviment. El jo pensant i la matèria pertanyen a ordres diferents, el pensament no té res a veure amb la realitat material, i la vida d'aquestes realitats materials és semblant a un rellotge.

L'**ànima** no és sinó pensament: és una substància finita l'únic atribut o essència de la qual és el pensament (jutjar, raonar, voler, imaginar, sentir; tots ells actes conscients: pensament i consciència tenen la mateixa extensió; no hi ha lloc en el cartesianisme per a l'inconscient). Per això Descartes anomena l'ànima *res cogitans* (cosa o substància pensant). El tipus de raonament al qual recorre Descartes per demostrar que el pensament és l'únic atribut de l'ànima és molt curiós i apareix ja a Galilei: la ficció mental. Puc, en efecte —diu Descartes— fingir mentalment que no tinc cos i que no depenc de l'espai (i, per això, no deixaria d'existir), però no puc fingir que no penso; per tant, el que constitueix la meua essència és pensar.

El **cos** (qualsevol cos) no és sinó extensió: l'extensió és el seu únic atribut o essència. Els «modes» propis del cos són, fonamentalment, la figura i el moviment (i el repòs). S'accepta, doncs, la subjectivitat de les «qualitats secundàries» (Galilei). D'aquesta manera, Descartes geometritza el món corpori. La física cartesiana desenvoluparà les conseqüències d'aquesta doctrina.

La **concepció de l'home** serà en conseqüència, **dualista**. Si l'ànima i el cos són substàncies, no es necessiten mútuament per existir. Tampoc no es veu de quina manera el mer pensament i la mera extensió podrien restar units i mantenir-se en interrelació. En conseqüència, i en principi, l'home no és sinó l'ànima: «Aquest jo, és a dir, l'ànima per la qual sóc el que sóc, és enterament distinta del cos i fins i tot més fàcil de conèixer.» (*Discurs*, 4.). En qualsevol cas, va deixar plantejat un greu problema: com es relacionen l'ànima i el cos en l'home? Aquest problema rep en la història de la filosofia, el nom del «problema de la comunicació de les substàncies»

6. La física cartesiana: el mecanicisme.

En la metafísica cartesiana es fonamenta —com en la seva arrel— el tronc de l'arbre de la filosofia que és la física. El seu mètode (científic) és, també, un mètode estrictament deductiu. Tot és dedueix a partir de la idea de Déu (especialment, de Déu com a *creador* i *conservador* del món i de la *immutabilitat*

divina) i de certes idees innates en la ment humana («naturaleses simples», com són l'extensió i el moviment i les «lleis de la naturalesa»).

El mètode cartesià aplica fins a les últimes conseqüències el procediment metodològic del model teòric. El món és concebut segons el **«model» de la màquina**. Aquí coincideix Descartes amb el mecanicisme dels científics de l'època, encara que amb algunes variants importants. **Tot es redueix a matèria i moviment**. Però la matèria no és sinó extensió (*res extensa*), la qual cosa condueix a conseqüències importants:

- no existeixen últimes Partícules indivisibles (àtoms), ja que resulta inconcebible que l'extensió no pugui ser divisible indefinidament.
- No existeix el buit sinó que tot és ple de matèria

Així doncs, la màquina del món no es mou en virtut de principis actius interns (no hi ha «forces», ni res de semblant) ni per una caiguda en el buit (no n'hi ha). Per què es mou? A la pregunta sobre la causa del moviment Descartes dóna la següent resposta: **«Déu és la primera causa del moviment** i conserva sempre la mateixa quantitat de moviment en el món.» (*Principis*, 11, 36.) Déu, doncs, ha creat la matèria amb moviment i repòs i conserva permanentment aquesta mateixa quantitat de matèria-moviment-repòs. La conservació es dedueix de la immutabilitat divina: Déu no canvia ni tampoc modifica la seva obra, sinó que la conserva sempre igual.

De la mateixa immutabilitat divina deriven les **tres lleis de la naturalesa** (que, en conseqüència, s'obtenen *a priori*, no per inducció).

- Primera llei de la naturalesa: **La llei de la inèrcia**. «Cada cosa roman en l'estat en què es troba, si res no la canvia.»
- Segona llei de la naturalesa. «Tot cos que es mou tendeix a continuar el seu moviment en línia recta.»
- Tercera. «Si un cos que es mou en troba un altre de més fort, no perd res del seu moviment; i si en troba un altre de més feble que pugui ser mogut per ell, perd tant moviment com en transmet.» Aquesta llei pot ser anomenada **lleï de la conservació del moviment** (que, per tant, no es perd sinó que únicament es transmet).

6.1. L'Univers

Com que l'espai és ple de fragments de matèria, qualsevol moviment d'un cos origina el desplaçament de tots els altres. Per això, encara que els cossos tendeixen a moure's en línia recta, el que en resulta és «un cercle o anell de cossos que es mouen junts» (*Ibid.*, 11, 33). Així és com Descartes concep que l'Univers és compost per un conjunt de remolins de matèria que s'entrecoquen que tenen diferent grandària. El sistema solar, per exemple, seria un conjunt d'aquests remolins; i els cometes serien porcions de matèria que escapen d'un remolí. Descartes admet, a més, que hi ha tres classes de matèria: una, caracteritzada per la lluminositat (el Sol i els estels); una altra, per la transparència (l'èter, o espai interplanetari), i una altra per l'opacitat (la Terra).

6.2. Fisiologia

Finalment, Descartes dóna una explicació mecanicista dels organismes, els quals concep com màquines molt complexes. S'inspira en el descobriment de la circulació sanguínia efectuat per Harvey però considera que el que mou la sang no és el bombament del cor sinó la calor vital que hi resideix. L'explicació dels moviments és com segueix:

«El que hi ha de més notable en tot això és la generació dels *esperits animals*, que són com subtilíssim vent o més aviat com puríssima i vivíssima flama, la qual ascendeix contínuament i mol abundosa del cor al cervell i circula després pels nervis als músculs i posa en moviment tots els membres.» (*Discurs*, 5.)

D'aquesta manera Descartes rebutja explícitament la necessitat d'una ànima vegetativa o sensitiva per explicar la vida; els **animals són màquines**. Amb la qual cosa l'home, que és, abans de tot, l'ànima espiritual i immortal, queda netament separat del món animal. La relació de l'ànima humana amb el seu propi cos-màquina resta sense explicar suficientment per Descartes (el qual suposa, únicament, que es realitza a través de la **glàndula pineal**, situada al cervell).

7. Conclusió

L'Univers de Descartes es caracteritza pel seu **dualisme**: cos-extensió, ànima-pensament. D'aquesta manera, el Cosmos jeràrquic i vertical d'Aristòtil, caracteritzat per la continuïtat de les «formes»,

va ser substituït per un Univers sense límits dividit horitzontalment en dos mons paral·lels difícilment interrelacionables. Al mig queda l'home, desplaçat i sense trobar un lloc propi.

8. Textos

1. De tota manera he de considerar aquí que sóc home, i consegüentment que tinc el costum de dormir i de representar-me en somnis les mateixes coses, o de vegades coses menys versemblants que aquests insensats quan estan desperts. Quantes vegades no hauré somniat durant la nit que era en aquest lloc, vestit, a la vora del foc, encara que fos completament nu dins el llit? En aquest moment estic convençut que no estic adormit quan miro aquest paper, que aquest cap que moc no està gens ensopit, que sento aquesta mà i que l'allargo intencionadament i expressa: el que s'esdevé en el somni no sembla en absolut tan clar ni tan distint com tot això. Però, pensant-ho bé, recordo haver estat sovint enganyat, mentre dormia, per il·lusions d'aquesta mena. Aturant-me en aquest pensament, veig tan clarament que no hi ha cap indicatiu cert pel qual hom pugui distingir amb claredat la vetlla del somni, que n'estic astorat; i el meu estupor és tan gran que gairebé és capaç de persuadir-me del fet que dormo.

Així doncs, suposem ara que estem adormits, i que totes aquestes particularitats, és a dir, que obrim els ulls, que movem el cap, que allarguem les mans, i coses semblants, no són més que falses il·lusions; i pensem que tal vegada, ni les nostres mans ni tot el nostre cos són tal com els veiem.

DESCARTES, *Meditacions metafísiques I*

2. I per la mateixa raó, tot i que aquestes coses generals, tals com cos, ulls, cap, mans, i d'altres de semblants, puguin ser imaginàries, cal necessàriament reconèixer, de totes maneres, que n'hi ha d'altres encara més simples i més universals que són certes i existeixen, de la barreja de les quals, ni més ni menys que de la d'alguns veritables colors, es formen totes aquestes imatges de les coses que resideixen en el nostre pensament, siguin vertaderes i reals o fingides i fantàstiques.

D'aquest gènere de coses és la naturalesa corpòria en general i la seva extensió, així com la figura de les coses extenses, la seva quantitat o magnitud, el seu nombre, i també el lloc on són, el temps que mesura la seva durada i d'altres de semblants. És per això, potser, que no fóra una mala conclusió dir que la física, l'astronomia, la medicina i totes les altres ciències que depenen de la consideració de coses compostes, són força dubtoses i incertes, però que l'àritmètica, la geometria i les altres ciències d'aquesta naturalesa que no tracten sinó de coses molt simples i generals, sense ocupar-se gaire de si aquestes existeixen o no en la natura, contenen alguna cosa certa i indubtable, ja que, tant si dormo com si estic despert, dos i tres plegats faran sempre cinc, i el quadrat no tindrà mai més de quatre costats; i no em sembla possible que veritats tan clares i manifestes puguin ser sospitoses de cap falsedat o incertesa.

Tanmateix, ja fa temps que tinc en el meu esperit certa opinió, segons la qual hi ha un Déu que ho pot tot, per qui he estat creat tal com sóc. Ara bé, com puc saber si no ha obrat de tal manera que no hi hagi terra, ni cel, ni cossos extensos, ni figura, ni magnitud, ni lloc, i que, no obstant això, jo tingui la impressió de totes aquestes coses, i que tot això no em sembli que existeix de manera diferent de com ho veig? I encara més, ja que considero, de vegades, que els altres s'enganyen en les coses que creuen saber amb més certesa, com puc saber si Déu fa que m'enganyi cada vegada que faig la suma de dos més tres, o quan enumero els costats d'un quadrat, o quan jutjo coses encara més fàcils, si és que se'n poden imaginar de més fàcils.

Però, potser, Déu no ha volgut pas que jo fos decebut així, ja que diuen que és la suprema bondat. Tot i això, si repugnés la seva bondat el fet d'haver-me creat de tal manera que jo m'enganyés sempre, també semblaria ser-li contrari permetre que jo m'enganyés alguna vegada; això no obstant, no puc dubtar del fet que no ho permet. Hi haurà aquí persones que tal vegada s'estimarien més negar l'existència d'un Déu tan poderós, que no pas creure que totes les altres

coses són incertes. Però, no hi posem objecció per ara, i suposem en favor seu que tot el que diem aquí d'un Déu sigui una falla; així, de qualsevol manera que suposin que he arribat a l'estat i a l'ésser que posseeixo, sia que ho atribueixin al destí o a la fatalitat, sia que ho refereixin a l'atzar, o suposant que vulguin que vingui d'una successió continua de coses que s'enllacen, o, finalment, de qualsevol altra manera, puix que fallar i equivocar-se és una imperfecció, com menys poderós sigui l'autor que atribueixin al meu origen, més probable serà que jo sigui tan imperfecte que m'enganyi sempre. A aquests raonaments no tinc certament res a objectar, sinó que estic obligat a confessar que no hi ha res de tot el que jo havia considerat abans com a veritat que no pugui en certa manera posar en dubte ara, i no per inconsideració o lleugeresa, sinó en virtut de raons molt fortes i meditades amb maduresa; de tal manera que, d'ara endavant, si vull trobar alguna cosa certa i segura en les ciències, he de deixar de creure-hi, no menys acuradament que en les coses que són manifestament falses.

Però, no n'hi ha prou de fer aquestes observacions, cal encara que procuri recordar-les, ja que aquelles antigues i comunes opinions tornen amb freqüència al meu pensament, car el llarg i familiar ús que n'he fet els atorga el dret a ocupar el meu esperit contra la meua voluntat, i de fer-se gairebé mestresses de les meves creences. Mai no perdré el costum d'obeir-les i de confiar en elles mentre les consideri tal com efectivament són, és a dir, en certa manera dubtoses, com acabo de demostrar, i tanmateix, molt probables, de tal manera que hi ha més raó per a creure-les que no pas per a negar-les. És per això que penso que no obraria malament si, seguint deliberadament un sentiment contrari, m'enganyés a mi mateix, i si fingís durant algun temps que totes aquestes opinions són completament falses i imaginàries, fins que, finalment, havent equilibrat els meus antics i els meus nous prejudicis, de tal manera que no poguessin fer decantar la meua opinió més d'un costat que d'un altre, el meu judici no fos des d'ara dominat per mals usos, i desviat del recte camí que el pot conduir al coneixement de la veritat. Estic segur que no hi pot haver perill ni error en aquesta manera de procedir, i que, avui, no podria desconfiar gaire, ja que ara no es tracta d'obrar, sinó de meditar i de conèixer.

Així, doncs, suposaré que, no pas Déu, que és molt bo i que és la font suprema de veritat, sinó que un cert geni maligne, no menys astut i enganyós que poderós, ha utilitzat tot el seu enginy a fi d'enganyar-me. Pensaré que el cel, l'aire, la terra, els colors, les figures, els sons i totes les altres coses exteriors, no són més que il·lusions i fantasies que ha utilitzat per a posar parany a la meua credulitat. Em consideraré a mi mateix com si no tingués mans, ni ulls, ni carn, ni sang com si no tingués cap sentit, però creient falsament que tinc totes aquestes coses; romandré obstinadament aferrat en aquest pensament, i si; per aquest mitjà, no puc arribar al coneixement de cap veritat, almenys és a les meves mans poder suspendre el judici. Per això, aniré molt amb compte a creure cap falsedat, i prepararé tan bé el meu esperit contra totes les arts d'aquest gran enganyador que, per poderós i astut que sigui, mai no podrà imposar-me res.

Però aquest propòsit és difícil i laboriós, i una certa deixadesa m'arrossega insensiblement cap a la meua manera habitual de viure, i com l'esclau que gaudeix en el somni d'una llibertat imaginària, en el moment en què comença a sospitar que la seva llibertat no és més que un somni, tem despertar-se, i conspira amb aquestes agradables il·lusions per tal de ser més llargament enganyat. De la mateixa manera, tomo a caure sense adonar-me'n en les meves antigues opinions, i temo despertar-me d'aquest ensopiment, per por que laborioses vetlles, que haurien de substituir la tranquil·litat del meu repòs, en lloc de portar-me alguna claredat i alguna llum per a conèixer la veritat, no siguin suficients per a il·luminar del tot les tenebres de les dificultats que acaben de ser remogudes.

DESCARTES, *Meditacions metafísiques I*

3. La meditació d'ahir m'ha omplert l'esperit de tants dubtes que ja no m'és possible, des d'ara, d'oblidar-los. I, tanmateix, no veig de quina manera podré resoldre'ls; i com si de cop i volta hagués caigut en aigües molt profundes, estic tan desconcertat que no puc ni tocar el fons amb els meus peus, ni nedar per mantenir-me a la superfície. Faré un esforç, no obstant això, i seguiré novament la mateixa via que vaig agafar ahir, allunyant-me de tot allò que em faci imaginar el més petit dubte, de la mateixa manera que si sabés que això és absolutament fals; i continuaré sempre per aquest camí fins a trobar alguna cosa certa, o, si més no, si no puc fer res més, fins a saber amb certesa que no hi ha res de cert en el món. Arquimedes, per fer sortir la

terra del seu lloc i traslladar-la a un altre, només demanava un punt que fos ferm i immòbil; així podré concebre grans esperances si sóc prou afortunat per a trobar només una cosa que sigui certa i indubtable.

Suposo, doncs, que totes les coses que veig són falses. Estic convençut que mai no ha existit res de tot el que la meva memòria plena d'enganys em presenta. Penso que estic mancat de sentits. Crec que el cos, la figura, l'extensió, el moviment i el lloc no són altra cosa que ficcions del meu esperit. Què podré considerar, doncs, com a veritable? Potser, només, que al món no hi ha res de cert.

Però, jo què sé, si no hi ha alguna altra cosa diferent de les que acabo de considerar incertes, de la qual no es pugui tenir el més petit dubte. No hi ha algun Déu, o algun altre poder que faci concebre aquests pensaments al meu esperit? Això no és necessari, perquè, tal vegada, sóc capaç de produir-los per mi mateix. I jo, almenys, no sóc alguna cosa? Però, ja he negat que tingués cap sentit i cap cos; dubto, tanmateix, i què en resulta, d'això? Sóc tan depenent del cos i dels sentits que sense ells no podria ser? Però, m'he convençut que no hi havia res de res en el món: ni cel, ni terra, ni esperits, ni cossos.. No estic, doncs, convençut que jo tampoc no existeixo? Tant se val, si estic convençut d'alguna cosa o si només penso alguna cosa, indubtablement sóc. Però, hi ha no sé quin enganyador molt poderós i astut que utilitza tot el seu enginy per a enganyar-me sempre. No hi ha, doncs, cap dubte que si m'enganya és perquè sóc; i, ja em pot enganyar tant com vulgui, que mai no podrà fer que jo no sigui res, mentre jo pensi que sóc alguna cosa. De manera que, després de pensar-ho bé i examinar-ho tot amb molt de compte, finalment cal concloure i donar per cert que aquesta proposició jo sóc, jo existeixo, és necessàriament vertadera, cada vegada que la pronuncio o la concebo en el meu esperit.

DESCARTES, *Meditacions metafísiques II*

4. Però, jo que estic segur que sóc, no sé encara prou clarament què sóc; de tal manera que, d'ara endavant, cal que tingui molta cura de no confondre imprudentment alguna altra cosa amb mi mateix, i així no equivocar-me en aquest coneixement que sostinc que és més cert i evident que tots els que he tingut fins ara. És per això que ara consideraré novament el que creia ser abans que tingués aquests darrers pensaments, i suprimiré de les meves antigues opinions tot el que pot ser una mica combatut per les raons que acabo d'al·legar, de tal manera que no quedi, precisament, cap altra cosa que allò que és del tot cert i indubtable. Què és, doncs, el que jo creia ser abans? Sense dificultats, em pensava que era un home. Però, què és un home? Puc dir que és un animal racional? No, certament, ja que després em caldria esbrinar què és un animal i què és racional; i així una sola qüestió ens portaria irremeiablement a una infinitat d'altres qüestions més difícils i enutjoses; i no voldria pas malgastar el poc temps i el lleure que em resten dedicant-los a aclarir semblants dificultats. Em detindré més aviat a considerar aquí els pensaments que naixien abans en el meu esperit, inspirats només per la meva única naturalesa, quan em dedicava a la consideració del meu ésser. Considerava, primerament, que tenia una cara, mans, braços i tota aquesta màquina d'ossos i carn, tal com apareix en un cadàver, la qual designava amb el nom de cos. A més a més, m'adonava que em nodria, que caminava, que sentia i que pensava, i atribuï a totes aquestes accions a l'ànima, però no em parava gens a pensar què era aquesta ànima, o bé, si m'hi aturava, imaginava que era alguna cosa extremadament rara i subtil, com un vent, una flama o un aire molt penetrant inserit i difós en les meves parts més grolleres. Pel que fa al cos, no dubtava en absolut de la seva naturalesa; pensava conèixer-la molt distintament; i si l'hagués volgut explicar segons les nocions que tenia llavors, ho hauria fet així: entenc per cos tot el que pot ser delimitat per una figura, que pot ser inclòs en algun lloc, i omplir un espai de tal manera que qualsevol altre cos en sigui exclòs; que pot ser sentit, pel tacte, per la vista, per l'oïda, pel gust o per l'olfacte; que pot ser mogut de diferents maneres, no per ell mateix, sinó per alguna altra cosa diferent que el toca i en rep la impressió. No creia, de cap manera, que fos propi de la naturalesa del cos tenir la capacitat de moure's per si mateix, ni tampoc de sentir o de pensar; al contrari, més aviat em sorprenia de veure que aquestes facultats es trobaven en alguns cossos.

Però, jo, què sóc ara que suposo que hi ha un cert geni extremadament poderós, i, si goso dir-ho, maligne i astut, que utilitza totes les seves forces i enginy per a enganyar-me? Puc estar segur de posseir la més petita cosa de totes les que he dit no fa gaire que pertanyien a la

naturallesa corpòria?

Em paro a pensar atentament, reviso i repasso una vegada i una altra en el meu esperit totes aquestes coses, i no en trobo cap que pugui dir que és en mi; no és necessari que em pari a comptar-les. Passem, doncs, als atributs de l'ànima, i vegem si n'hi ha cap que sigui en mi. Els primers són nodrir-me i caminar; però, si és cert que no tinc cos, també ho és que no puc caminar ni nodrir-me. Un altre és sentir; però no es pot sentir sense el cos i, a més, en altres temps m'ha semblat haver sentit en somnis moltes coses que en despertar m'he adonat que no les havia sentides realment. Un altre és pensar, i trobo aquí que el pensament és un atribut que em pertany; només ell no pot ser separat de mi. Sóc, existeixo, això és cert però quant de temps? Tot el temps que estic pensant, car potser, en cas que fos possible, si deixés totalment de pensar, deixaria al mateix temps d'existir. Ara no admeto res que no sigui necessàriament veritable; així, doncs, parlant amb precisió, no sóc sinó una cosa que pensa, és a dir, un esperit, un enteniment o una raó, termes la significació dels quals m'era abans desconeguda. Bé, doncs sóc una cosa vertadera i realment existent; però, quina cosa? Ja ho he dit: una cosa que pensa. I què més? Excitaré la meua imaginació per saber si sóc alguna cosa més. No sóc aquest conjunt de membres que hom anomena cos humà. No sóc un aire subtil i penetrant escampat per tots aquests membres; no sóc un vent, un buf, un vapor, ni res de tot el que pugui fingir o imaginar, ja que he suposat que tot això no era res, i, sense modificar aquesta suposició, trobo que no deixo d'estar segur que sóc alguna cosa.

Però, potser, és cert que aquestes mateixes coses que suposo no ser en absolut, perquè em són desconegudes, tampoc no són, en efecte, diferents de mi, que em conec. No en sé res; ara no discuteixo això; només puc jutjar les coses que conec; sé que existeixo, i busco saber què sóc, ja que sé que sóc. Ara bé, és ben cert que el coneixement del meu ésser, considerat precisament així no depèn de les coses, l'existència de les quals encara m'és desconeguda; i, conseqüentment, no depèn de cap de les que jo puc fingir en la meua imaginació. I, fins i tot, els termes fingir i imaginar m'avisen del meu error; car fingiria, en efecte, si m'imaginés ser alguna cosa, ja que imaginar no és altra cosa que contemplar la figura o la imatge d'una cosa corpòria; ara bé, ja sé de cert que sóc, i que, a la vegada, pot succeir que totes aquestes imatges, i, en general, totes les coses referents a la naturalesa del cos, no siguin més que somnis i quimeres. En conseqüència, veig clarament que dir: «Excitaré la meua imaginació per tal de saber més distintament què sóc», és tan poc raonable, com dir: «Ara estic despert i distingeixo alguna cosa real i veritable; però com que no ho distingeixo encara amb prou claredat, m'adormiré expressament, a fi que els meus somnis m'ho representin amb més veritat i evidència». Així, doncs, sé amb certesa que res del que puc comprendre mitjançant la imaginació no pertany al coneixement que tinc de mi mateix, i que és necessari allunyar l'esperit d'aquesta manera de concebre, a fi que ell mateix pugui conèixer ben distintament la seva naturalesa.

Però què sóc, doncs? Una cosa que pensa. Què és una cosa que pensa? És una cosa que dubta, que entén, «que concep», que afirma, que nega, que vol, que no vol, que també imagina, i que sent. No és poc, sens dubte, si totes aquestes coses pertanyen a la meua naturalesa. I per què no hi haurien de pertànyer? És que potser no sóc el mateix que ara dubta gairebé de tot, qui, tanmateix, entén i concep certes coses, qui afirma que només aquestes són les veritables, qui nega totes les altres, qui vol i desitja conèixer-ne més, qui no vol ser enganyat, qui imagina moltes coses, tot i en contra de la seva voluntat, i qui en sent també moltes d'altres, per mitjà dels òrgans del seu cos? És que hi ha alguna cosa de tot això que no sigui vertadera, tal com és cert que sóc i que existeixo, encara que dormís sempre, i que aquell que m'ha donat l'ésser utilitzaria tot el seu enginy per a enganyar-me? Hi ha cap d'aquests atributs que pugui distingir-se del meu pensament, o que es pugui considerar separat de mi mateix? És tan evident que sóc jo qui dubta, qui entén i qui desitja, que no és necessari afegir-hi res per explicar-ho. I també és cert que tinc la capacitat d'imaginar; car, encara que pugui succeir (com he suposat anteriorment) que les coses que imagino no siguin vertaderes, tot i això, aquest poder d'imaginar no deixa d'estar realment en mi, i forma part del meu pensament. Finalment, jo sóc el mateix que sent, és a dir, qui percep certes coses a través dels òrgans dels sentits, ja que, en efecte, veig la llum, sento el soroll, noto la calor. Hom em dirà, però, que aquestes aparences són falses, i que estic dormint. És possible que així sigui: de tota manera, almenys, és molt cert que em sembla que veig la llum, que sento el soroll i que noto la calor; això no pot ser fals: és pròpiament el que en mi s'anomena sentir i que justament no és altra cosa que pensar. Per la qual cosa començo a conèixer què sóc, amb una mica més de claredat i distinció que abans.

DESCARTES, *Meditacions metafísiques II*

5. Entenc per «intuïció», no la confiança fluctuant que donen els sentits o el judici enganyós d'una imaginació de males construccions, sinó el concepte que la intel·ligència pura i atenta forma amb tanta facilitat i distinció que no queda absolutament cap dubte sobre el que comprenem; o bé, cosa que ve a ser el mateix, el concepte que forma la intel·ligència pura i atenta, sense possible dubte, concepte que neix de la sola llum de la raó i la certesa del qual és major, a causa de la seva major simplicitat, que la de la mateixa deducció, per més que aquesta darrera no pugui ser mal feta ni tan sols per l'home, com hem fet notar més amunt. D'aquesta manera tothom pot veure per intuïció intel·lectual que ell existeix, que pensa, que un triangle és limitat solament per tres línies, un cos esfèric per una única superfície, i altres fets semblants, que són molt més nombrosos del que la gran majoria adverteix, a conseqüència del desdeny que experimenten a girar llur intel·ligència vers coses tan fàcils

DESCARTES, *Regles per a la direcció de l'esperit. III.*

6. Primerament, atès que ja sé que totes les coses que concebeixo clarament i distintament poden ser produïdes per Déu tal i com les concebo, n'hi haurà prou amb què pugui concebre clarament i distintament una cosa sense l'altra, ja que poden estar separades, almenys per l'omnipotència de Déu; i no importa quina sigui la potència que verifiqui aquesta separació, perquè sigui forçós el judicar-les diverses. Per tant, atès que sé de cert que existeixo i, no obstant, no adverteixo que a la meua natura o a la meua essència li convingui necessàriament altra cosa sinó que jo sóc una cosa que pensa, concebeixo molt bé que la meua essència consisteix només en ser una cosa que pensa, o en ser una substància, de la qual tota essència o natura és tan sols pensar. I tot i que, potser —o més aviat— certament, com després diré, tinc un cos al qual estic estretament unit, no obstant, atès que per una banda tinc una idea clara i distinta de mi mateix, segons la qual sóc només una cosa que pensa i no pas extens i, d'altra banda, tinc una idea distinta del cos, segons la qual aquest és una cosa extensa, que no pensa; resulta cert que jo, és a dir, la meua ànima, per la qual sóc el que sóc, és sencera i veritablement distinta del meu cos, podent ser i existir sense el cos.

DESCARTES, *Meditacions metafísiques, VI*

7. Amb el nom de Déu entenc una substància infinita, eterna, immutable, independent, omniscient, omnipotent, per la qual jo mateix i totes les altres coses que existeixen (si és que n'existeix cap) han estat creades i produïdes. Ara bé: tan grans i eminents són aquests avantatges que com més atentament els considero menys em convenço que la idea que en tinc pugui tenir el seu origen en mi. I, per consegüent, és necessari concloure de l'anteriorment esmentat que Déu existeix, ja que, si bé hi ha en mi la idea de substància, en ésser-ne jo una, no podria haver-hi en mi la idea d'una substància infinita, essent jo un ésser finit, si no hagués estat posada en mi per una substància que fos veritablement infinita.

DESCARTES, *Meditacions metafísiques, III*

8. Ara ja no em resta sinó examinar si hi ha coses materials: i certament sé que n'hi pot haver, almenys en tant que hom les considera com a l'objecte de les demostracions de la geometria, vist que d'aquesta manera jo les concebo molt clarament i distinta. Car, no hi ha

dubte que Déu no té la potència de produir totes les coses que jo sóc capaç de concebre distintament; i jo mai no he considerat que li fos impossible de fer alguna cosa en la mesura que no trobava contradicció en poder-la concebre bé. [...]

Ara bé, no essent Déu un enganyador, és clar que no m'envia aquestes idees immediatament per si mateix, [...] car no havent-me donat cap facultat per conèixer que això sigui així, sinó al contrari, una molt gran inclinació a creure que em són enviades o que procedeixen de les coses corporals, jo no veig com hom podria excusar-lo d'engany si, en efecte, aquestes idees procediren o foren produïdes per causes diferents de les coses corporals. Doncs cal confessar que les coses corporals existeixen.

DESCARTES, *Meditacions metafísiques*, VI

9. Car, en efecte, totes aquestes sensacions de fam, de set, de dolor, etc., no són pas altra cosa que certes maneres confuses de pensar, que provenen i depenen de la unió i com de la mescla de l'esperit amb el cos.

[...] En principi, me n'adono aquí, que hi ha una gran diferència entre l'esperit i el cos, pel fet que aquest és, per la seva natura, sempre divisible, i l'esperit és sempre indivisible. Car, en efecte, quan considero el meu esperit, és a dir, jo mateix en tant que sóc solament una cosa que pensa, no hi puc distingir parts, sinó que em concebo com una cosa sola i entera. I encara que tot l'esperit sembla estar unit a tot el cos, tanmateix si un peu o un braç, o qualsevol altra part, se separa del meu cos, és cert que per això no se suprimeix res del meu esperit. I les facultats de voler, de sentir, de concebre, etc., no poden considerar-se pròpiament com a parts seves: car el mateix esperit s'empra tot enter per voler, i també tot enter per sentir, per concebre, etc. Però és tot al contrari pel que fa a les coses corporals o extenses: car no hi ha una de la qual el meu pensament no pugui fer-ne peces, que el meu esperit no divideixi molt fàcilment en diverses parts i, en conseqüència, que jo no conegui com a divisible. La qual cosa bastaria per ensenyar-me que l'esperit o l'ànima de l'home és enterament diferent del cos, si des d'abans no ho sapigués ja.

DESCARTES, *Meditacions metafísiques*, VI

10. Ara bé, si només del fet que jo pugui treure del meu pensament la idea d'alguna cosa se segueix que tot allò que reconegui clarament i distinta pertànyer a aquesta cosa, li pertany en efecte, no puc treure'n, d'això, un argument i una prova de l'existència de Déu? És cert que no trobo la seua idea en mi, és a dir, la idea d'un ésser sobiranament perfecte, menys que la de qualsevol figura o nombre. I no conec menys clarament i distinta que una 'actual i eterna existència pertany a la seva natura, que conec que tot el que puc demostrar d'alguna figura o nombre, pertany veritablement a llurs natures respectives. I, per tant, encara que tot el que jo he conclòs en les meditacions precedents, no es trobés cert, l'existència de Déu, deu passar en el meu esperit almenys per tan certa com he considerat fins aquí totes les veritats de les matemàtiques, les quals, no: consideren sinó els nombres i les figures: malgrat que a la veritat no se li mostra allò, d'antuvi, enterament cert, sinó que sembla tenir alguna aparença de sofisma. Car, acostumat a distingir en totes les altres coses entre l'existència i l'essència, em convenç fàcilment que l'existència pot separar-se de l'essència de Déu, i que, així, hom pot concebre Déu com no essent actualment. Tanmateix, quan jo hi penso amb més atenció, trobo manifestament que l'existència no pot separar-se de l'essència de Déu no més que de l'essència d'un triangle rectilini la grandària dels seus tres angles iguals a dos rectes, o bé de la idea d'una muntanya la idea d'una vall; de manera que no hi ha menys repugnància de concebre un Déu (és a dir, un ésser sobiranament perfecte) al qual manqui l'existència (és a dir, al qual manqui alguna perfecció), que de concebre una muntanya sense una vall.

Però encara que, en efecte, jo no puc concebre un Déu sense existència, no més que una muntanya sense una vall, tanmateix, com només del fet que jo puc concebre una muntanya amb una vall no se segueix que hi ha alguna muntanya en el món, de la mateixa manera, encara que jo concebo Déu amb l'existència, sembla que d'això no es dedueix que n'hi hagi car el meu

pensament no imposa cap necessitat a les coses; i com és cosa meva imaginar un cavall alat, encara que no n'hi ha cap que tingui ales, així potser jo podria atribuir l'existència a Déu, encara que no n'hi hagués cap d'existent. Hi ha aquí un sofisma amagat, sota l'aparença d'aquesta objecció: car del fet que jo no pugui concebre una muntanya sense la vall no se segueix que hi hagi al món alguna muntanya, ni alguna vall, sinó solament que la muntanya i la vall, n'hi hagi o no, de cap manera poden separar-se l'una de l'altra; mentre que del fet que no pugui concebre Déu sense existència se segueix que l'existència li és inseparable, i., per tant, que existeix veritablement; no pas que el meu pensament en faci, d'això, llei, i que imposi a les coses alguna necessitat; sinó, al contrari, perquè la necessitat de la cosa mateixa, com ara l'existència de Déu; determini el meu pensament a concebre'l d'aquesta manera. Car, no sóc lliure de concebre un Déu sense existència (és a dir, un ésser sobiranament perfecte sense una sobirana perfecció), com sóc lliure d'imaginar un cavall sense ales o alat.

DESCARTES, *Meditacions metafísiques*, V